

Artur Andrzejuk

Instytut Filozofii

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Warszawa

<https://orcid.org/0000-0002-7926-4070>

Mikołaj Kopernik jako filozof

Recenzja: Marcin Karas, *Nowy obraz świata. Poglądy filozoficzne Mikołaja Kopernika*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2018, ss. 220.

Tematem książki prof. dr. hab. Marcina Karasa pt. *Nowy obraz świata*, są filozoficzne aspekty heliocentrycznej teorii Mikołaja Kopernika (1473–1543). Nie jest bowiem prawdą, że teoria ta jest wyłącznie domeną wąsko pojętej astronomii i znajduje odniesienia wyłącznie w matematyce i fizyce, podobnie jak prawdą nie jest głoszone często przekonanie, że polski astronom „wstrzymał słońce, ruszył ziemię” i w dodatku dokonał tego sam. Rewolucyjna teoria Kopernika została przygotowana przez stulecia pracy, żmudnych obserwacji, pomiarów i wyliczeń pokoleń astronomów, którzy wykazywali nieadekwatność koncepcji ptolemejskiej – i albo próbowali ją modyfikować, albo wyrażali wobec niej swoje zastrzeżenia.

Książkę *Nowy obraz świata* stanowi pięć rozdziałów, wstęp, zakończenie, bibliografia, indeksy i aneksy. We wstępie (s. 7–17) omówiona jest bardzo syntetycznie obszerna literatura przedmiotu. Usytuowuje to od razu książkę prof. Karasa w określonym „miejscu” w obrębie tej literatury. Niezwykle interesujący, napisany świetnym językiem i z niejakim zacięciem polemicznym jest „rozdział wprowadzający”, dotyczący tożsamości Kopernika (s. 19–27). Kolejne rozdziały powoli wprowadzają czytelnika w dość trudne zagadnienia kosmologiczne i astronomiczne, jednak czynią to w taki sposób, że zrozumienie najtrudniejszych partii książki (rozdział V: *Problem ruchu Ziemi* i rozdział VI: *Wszechświat helio-*

centryczny) przychodzi czytelnikowi z dużą łatwością. Dają tu znać o sobie dydaktyczne zdolności prof. Karasa. Zakończenie (s. 139–148) syntetycznie zbiera najważniejsze tezy i wnioski, przeprowadzone w opracowaniu. Uzupełnieniem książki na temat filozofii Kopernika są aneksy (s. 161–220). Znajdujemy w nich trzy rozprawy: o kosmologii Bedy Czcigodnego (672–735), Tomasza z Akwinu (1224/25–1274) oraz Benedykta Chmielowskiego (1700–1763). Pomyślane są one jako historyczne tło dla wspomnianej wyżej tezy o swoiście ewolucyjnym dochodzeniu do „Kopernikańskiego przewrotu”.

Główną tezę książki prof. Marcina Karasa jest wniosek o komplementarności filozofii, kosmologii, geometrii i wreszcie astronomii w teorii kopernikańskiej. Autor w przekonujący sposób ukazał jak te różne aspekty naukowego warsztatu astronoma wzajemnie się przenikają i uzupełniają, tworząc spójny system twierdzeń naukowych, składających się w sumie na „nowy obraz świata”. Prof. Karas ów „nowy obraz świata” Mikołaja Kopernika ukazuje jako wniosek jego badań astronomicznych, które jednak nie były przypadkowe, lecz zostały starannie zaplanowane i ukierunkowane na podstawie dogłębnej znajomości poprzedzających polskiego astronoma badań, obserwacji i obliczeń. Jest to tradycja sięgająca z górą dwóch tysięcy lat przed Kopernikiem. Historia nauki, a szczególnie historia filozofii, przekonuje teza, że do podważenia geocentryzmu doprowadziły dokonywane w dziejach astronomii obserwacje nieba, kolejne próby ich zobrazowania i opisanie. Z biegiem czasu bowiem i na podstawie kolejnych, stopniowo dokładniejszych pomiarów coraz jaskrawiej jawiły się nierozwiązywalne aporie geocentrycznego modelu świata. Doprowadziło to do podjęcia próby zbudowania innego, bardziej spójnego modelu kosmosu. Taka jest rzeczywista geneza heliocentrycznej teorii Kopernika. Warto też podkreślić, że wspomniana spójność teorii heliocentrycznej dotyczy nie tylko wewnętrznej koherencji modelu, ale przede wszystkim jego lepszej adekwatności do poczynionych obserwacji i obliczeń. W świetle tej tezy Kopernik jawi się jako kontynuator wielkich filozofów i astronomów przeszłości, a zarazem wielki odkrywca i reformator ludzkiego obrazu świata. W związku zaś z tym, co już wyżej stwierdzono, nie stanowi to jakiegoś paradoksu, ale jest raczej potwierdzeniem trafności ustaleń prof. Karasa: rozwój nauki tylko pozornie i z pewnej odległej perspektywy wydaje się dokonywać skokowo czy rewolucyjnie. Tzw. rewolucje naukowe bywają dziełem wielkich geniuszy, takich jak Mikołaj Kopernik, jednak przygotowywane są przez lata żmudnej pracy naukowej poprzedzających ich badaczy. Ci potem, szczególnie w popularnej świadomości, nikną w cieniu wielkich odkrywców i reformatorów nauki. Dobrym przykładem może tu być krakowski nauczyciel Kopernika, Wojciech z Brudzewa (1446–1495), który bez wątpienia mógł zaszczerpić młodemu Kopernikowi nieufność do systemu ptolemejskiego. Dziś Brudzewski niemal całkowicie „ginie” w cieniu swego wielkiego ucznia.

Przedstawione tu w lapidarnym skrócie informacje i tezy, znajdujące się w recenzowanej książce, świadczą o jej wyjątkowości i oryginalności. Pomimo bowiem istnienia ogromnej literatury dotyczącej Mikołaja Kopernika książka *Nowy obraz świata* wyróżnia się ze względu na jej temat wyrażony w podtytule: *Poglądy filozoficzne Mikołaja Kopernika*, niezwykle rzadko podejmowany przez historyków filozofii. Jest to ponadto opracowanie oryginalne z punktu widzenia głoszonej tezy: nie ma (o ile się w tym dobrze orientuję) monografii przedstawiającej tak komplementarnie i spójnie różne aspekty Kopernikańskiego odkrycia. Jej pojawienie się jest nie tylko nowym podjęciem problemu filozofii Kopernika (poprzednio bowiem taka tematyka była badana w ramach obchodów pięćsetlecia urodzin astronoma, czyli ponad czterdzieści lat temu), ale przede wszystkim ukazaniem tej filozofii w pewnym nowym świetle i w odniesieniu do najnowszej (światowej) literatury przedmiotu. Już tylko z tego powodu, monografia prof. Karasa zasługuje na lekturę.

Najważniejszym walorem pracy prof. Marcina Karasa jest wszechstronne i niezwykle rzetelne zrealizowanie powziętego zamysłu. Możliwe to było dzięki unikalnemu połączeniu kompetencji znawcy metafizyki i kosmologii (i to zarówno starożytnej, jak i średniowiecznej) w połączeniu z dojrzałym warszatem historyka filozofii, uzupełnionym o fachową wiedzę z dziedziny astronomii i geometrii. Rzadko się spotyka połączenie w osobie jednego badacza wymienionych kompetencji naukowych, co aż nadto jest widoczne w opracowaniach dotyczących Mikołaja Kopernika: prace filozofów wykazują często daleko idące lekceważenie jego matematyki i geometrii, publikacje matematyków i astronomów często peszą ignorancją historyczną i filozoficzną. Trzeba też koniecznie wspomnieć o kunszcie pisarskim i języku Marcina Karasa, powodującym, że książkę o Koperniku czyta się „jednym tchem”. Ten kunszt widoczny jest w przeprowadzeniu głównej tezy książki (dwa ostatnie rozdziały). Zrobione jest to bowiem na wzór średniowiecznej *quaestio*, gdzie występuje postawienie tezy, zarzuty, *sed contra*, *respondeo* i wyjaśnienie zarzutów. Świetnie współbrzmi to z odnośnymi partiami *De revolutionibus* Kopernika, który właśnie w takim schemacie prezentował swoje odkrycie.

Zastosowanie opisanych zabiegów redakcyjnych oraz atrakcyjnego języka narracji w niczym nie umniejsza naukowego waloru książki ani nie odbywa się kosztem naukowego warsztatu. W przypisach bowiem prof. Karas bardzo starannie dokumentuje przywoływane opinie, uzasadnia źródłowo (często w języku oryginału) stawiane tezy, uzupełnia argumentacje, a nawet przeprowadza pewne dyskusje. Powoduje to, że przypisy nie stanowią li tylko dodatku do tekstu głównego, lecz niejako są jego integralnym uzupełnieniem i ważnym naukowym dopełnieniem.

Ze wszystkich wymienionych wyżej względów wypada uznać książkę prof. Marcina Karasa pt. *Nowy obraz świata. Poglądy filozoficzne Mikołaja Koper-*

nika, za ważną publikację naukową nie tylko dla badaczy dziejów nauki czy historyków filozofii. Wydaje się, że tak z racji na bohatera opracowania, Mikołaja Kopernika, który od wieków należy do panteonu wielkich Polaków i w jakiś sposób kształtuje naszą narodową tożsamość, jak i walorów poznawczych, a nawet literackich książki, powinna trafić ona do szerszego grona czytelników, np. przez dostępność w bibliotekach publicznych, czego Autorowi, Wydawnictwu i Czytelnikom należy życzyć.